

RAZLIČNI NAČINI UPORABE AVDIOVIZUALNEGA GRADIVA V MUZEJIH

Strokovni članek | 1. 04

Izvleček: Prispevek obravnava različne načine uporabe avdiovizualnega (AV) gradiva v Muzeju novejšje zgodovine Celje. Zanimanje usmerja tudi termin muzeološki film, ki kot poseben žanr (še) ne obstaja, vendar lahko muzealci, ki se ukvarjajo z AV gradivom v muzejih, ugotavljajo določene značilnosti, ki muzeološki film ločijo od npr. dokumentarnega ali etnografskega.

Ključne besede: Muzej novejšje zgodovine Celje, avdiovizualno gradivo, muzeološki film, *Ljubenske potice*

Abstract: This paper examines different ways of using audiovisual materials in the Celje Museum of Recent History. It also explores the term museological film – although it does not yet exist as a special genre. However, museum curators dealing with audiovisual materials in the course of their daily work do identify certain characteristics that distinguish museological films from, for example, documentaries or from ethnographic films.

Key Words: Celje Museum of Recent History, audiovisual material, museological film, *Ljubenske potice* (Palm Sunday Easter bundles)

Namesto uvoda

Različne žanre filmov sem imel možnost spoznati v svojem vsakdanjiku, da pa lahko v muzeju najdemo posebno vrsto filma, ki bi ga lahko brez težav opredelili kot muzeološki film,¹ sem dojel šele s svojo poklicno dejavnostjo v muzeju. Z njim sem se spoznal prav na začetku svoje poklicne poti v muzeju in ga vse od takrat spoznavam v vseh njegovih prvinah in muzejskih pojavnostih. Možnost vpletenosti v nastajanje in uporabo muzeološkega filma, vse od realizacije pa do prezentacije, mi je odstrla vso problematiko, s katero se srečujemo v muzejih. Zato sem se odločil, da v članku predstavim različne vidike in uporabo avdiovizualnega (v nadaljevanju: AV) gradiva v Muzeju novejšje zgodovine Celje (v nadaljevanju MNZC). Ob tem se bom oprl predvsem na lastne izkušnje na primeru filma *Ljubenske potice – med tradicijo in načinom življenja*.

AV zapis je bil posnet ob zbiranju in preučevanju gradiva in terena za namene razstave *Ljubenske potice – cvetnonedeljske butarce*. Kot avtor razstave in muzeološkega filma sem se seznanil in spoznal različne pristope zbiranja in preučevanja žive kulturne dediščine in tudi problematiko uporabe AV medijev v muzeju. Ti dobivajo danes v muzejih vse večjo veljavo, saj skoraj ni več postavitev, ki ne bi vključevala ali bila dopolnjena z AV gradivom, bodisi v obliki filma ali kakšni drugi AV obliki. Ob tem velja poudariti, da so muzeji s sodobnimi tehnološkimi pridobitvami (pri)dobili tudi sodobno tehnološko problematiko. Sodobnost se ujema z digitalno dobo.

Digitalizacija je magična beseda, ki danes bega prenekaterega kustosa in mu postavlja vrsto vprašanj. Kaj digitalizirati, kako dokumentirati in kako arhivirati oziroma hraniti? In tudi sam, čeprav pripadam generaciji, ki je rasla v tej dobi, si postavljam enaka vprašanja. Teh pa je več kakor odgovorov, zato je nad vse pomembna pobuda, ki je pripomogla k ustanovitvi posebne sekcije za avdiovizualno pri Skupnosti muzejev Slovenije leta 2013. Različni pogledi in vključevanja različnih strokovnjakov, ki se ukvarjajo z AV v muzejih, bodo vsekakor pripomogli k celovitejšemu razumevanju AV v muzejih in predvsem k njegovem razvoju.

1 Kako razumem muzeološki film, bom pojasnil v nadaljevanju.

Avdiovizualije in muzejske razstave

Sodobni čas usmerja vsako strokovno ali znanstveno ustanovo in pri tem muzeji niso nobena izjema. Nasprotno, glede na njihovo podajanje in posredovanje informacij, jih lahko uvrstimo ob radio, televizijo in svetovni splet. Muzeji so medij. Sodobni mediji pa niso le nosilci oz. posredniki informacij, pač pa tudi različnih načinov življenja. Interaktivne oddaje, ki predstavljajo resnično življenje v napol fiktivnem okolju, so bile začetek, informativne oddaje pa so ta način podajanja dvignile še na višjo raven. Danes je aktualna resnična resničnost. Zato v muzejih avdiovizualni medij ni več obravnavan le kot razstavno mašilo ob predmetih, temveč kot enakopravni del razstave: razstavo dopolnjuje v celoto, v nekaterih primerih pa celo sam postane razstava.

Iz družbenega zornega kota namreč avdiovizualno pomeni nesporno pridobitev, saj omogoča natančno informacijo in učinkuje na informirano množico tako, da mobilizira vsa interpretacijska sredstva. (Leroi-Gourhan 1988: 236)

In prav je, da se vpliva avdiovizualije na dojetje informacije zavedamo tudi v muzejih. Muzeji, ki so za mnoge v svojem bistvu še vedno ohola ustanova z zaprašenimi predmeti preteklosti, kjer moramo biti lepo oblečeni in govoriti potih, se lahko prav na takšen celosten način približajo javnosti. Sodobna, »interaktivna«, javnost pa si želi doživetij, tudi v muzejih.

S tem se seveda marsikom vsili vprašanje, kje je pravzaprav meja med muzeji in parki doživetij. Sodobna muzeološka stroka vse bolj temelji na tem, da pravih mej ni. So pa razlike v pristopu. In pristop, ki loči muzej od Disneylanda, se imenuje muzeološki. Strokovnost je torej edino pravo in prepričljivo merilo. Tudi takrat, kadar ločujemo med filmom in muzeološkim filmom.

Od dokumentarnega do muzejskega in/ali muzeološkega filma?

»Nagnjenost človeka k samoopazovanju in samospoznavanju vodi k razvoju humanističnih ved, hkrati pa ga opredeljuje kot družbeno bitje« (Skr 2004: 20). Dokumentarni film je pravzaprav odsev obeh nagnjenj in pomeni uresničitev sanj, kako gledati nase s položaja drugega. Muzeološki film pa ima še eno razsežnost, ki ga definira kot takega, tj. muzejsko.

* Sebastjan Weber, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustos, Muzej novejšje zgodovine Celje, 3000 Celje, Prešernova ulica 17, sebastjan.weber@mnzc.si.

Muzejski predmet je tisti predmet, ki so ga ločili od njegovega prvotnega okolja in prinesli v novo muzejsko stvarnost z namenom, da bi dokumentirali tisto stvarnost, iz katere je bil izločen. Muzejski predmet v muzeju ni kar tako. Je izbran, klasificiran, konzerviran in dokumentiran predmet, ki kot tak postane raziskovalni vir ali eksponat na razstavi. (Hudales 2008: 13)

S tega vidika je kateri koli film, ki ga hrani muzej, tudi muzejski predmet. Ker je muzejski predmet skupno poimenovanje za vse predmete, ki jih hrani muzej, je povsem neprimerno, da bi tak film poimenovali muzejski film. Konec koncev bi lahko potemtakem imeli tudi muzejsko kravato, avto, umivalnik... Vendar pa obstajata koncept in metoda, po katerih je posnet določen film, zaradi česar bi lahko tak film poimenovali muzeološki film. V tem primeru se opiram predvsem na definicijo muzeološkega predmeta, ki pravi

da bi morali v muzeologiji uvesti tudi pojem muzeološki predmet, ki ga definiramo kot katerokoli element, ki pripada kraljestvu naravne in materialne kulture ter ga imamo za vrednega ohranitve bodisi *in situ* bodi si *ex situ* z dokumentacijo. (van Mensch 1986: 40)

Načrtno ali nenačrtno posnet film, ki prepričljivo predstavlja neko dogajanje, je namreč lahko izvrsten primer nematerialne ali žive kulturne dediščine; to lahko z znanstvenim aparatom, kakor bom predstavil v naslednjem poglavju, obravnavamo večplastno. V takšni obravnavi je lahko torej vsak (dokumentarni) film tudi muzeološki. Seveda, če vsebino postavimo v muzeološki kontekst in predstavlja nesnovno/živo dediščine, ki jo je vredno ohraniti. Muzeji hranijo tudi AV gradivo, ki primarno ni bilo mišljeno za dokumentaristično obravnavo, lahko pa to postane (o tem v naslednjem poglavju). V MNZC je takšen primer vključen na stalni razstavi *Živeti v Celju*, in sicer v AV sklopu z naslovom »Regijski dogodki v Celju«. Različne vsebinske reportaže so bile primarno posnete za televizijske informativne oddaje, a zaradi postavitve v razstavo, učinkujejo kot muzejsko AV gradivo.

Uporaba avdiovizualnega gradiva v MNZC

Z odprtjem nove stalne razstave v letu 2000 z naslovom *Živeti v Celju*, ki govori o življenju na celjskem območju v 20. stoletju, smo v MNZC odprli tudi novo poglavje v podajanju avdiovizualnih vsebin. Del razstave je rekonstrukcija ulice obrtnikov, poklicnega stanu, ki je močno označil življenje v mestu predvsem v prvi polovici 20. stoletja. V večletni raziskavi² za stalno razstavo je potekalo tudi sprotno, namensko in načrtovano AV dokumentiranje izbranih vsebin o mestnih obrteh. Tanja Šega, ki je v muzeju začela s snemanjem na terenu, je na ta način odprla nove poglede na postavitve razstav, kjer je AV gradivo postalo pomemben del novih postavitvev in hkrati izvrsten vir za nadaljnje raziskave. Ali, kot pravi Naško Križnar:

Film ali video sta neke vrste vreča, v katero zajamemo del realnosti, ne da bi zagotovo vedeli, kaj se v njej nahaja.

² Ob tem je treba poudariti, da je razvoj spodbujala predvsem napredna misel MNZC, ki je že leta 1987 kot prvi »razstavil tudi sodobnost«, in sicer v stalni razstavi o razvoju Celja in načina življenja v njem. »S to razstavo so bili postavljeni temelji zbiranja in dokumentiranja sodobnosti ne samo v MNZC, temveč tudi v slovenskem muzejskem prostoru nasploh« (Roženbergar Šega 1999: 120).

To bomo spoznali šele po skrbnem pregledovanju vsebin. (Križnar 1996: 94)

V MNZC z AV raziskavami in predstavitvami obravnavamo tudi s povsem sodobne teme. Na oddelku za urbano etnologijo in kulturno antropologijo vsakoletno raziskavo katerega od »celjskih fenomenov« spremljajo tudi AV mediji. Hkrati se zavedamo holistične obravnave lokalnih posebnosti in identitet ter pri tem segamo tudi na ruralna področja. Ta del muzejske dejavnosti bom z različnimi muzejskimi pristopi v MNZC skušal prikazati na primeru AV zapisa, ki je bil posnet za raziskavo in razstavo v marcu 2009.

Ljubenske potice med tradicijo in načinom življenja. Primer uporabe AV gradiva v MNZC

Gospodarska znanja in veščine, ki so ob šegah v središču obravnav žive dediščine, povezujejo materialno in živo dediščino ter izvirajo pretežno iz predindustrijskega podeželskega sveta. Zasedimo jih v veščinah in znanju gradbeništva, rokodelstva in obrti, v znanju in delovnih praksah poljedelstva, živinoreje in vinogradništva, čebelarstva, v nabiralništvu in lovu. Vse našeto je prepleteno pri izdelavi butar v Ljubnem ob Savinji.

Muzejski predmeti nosijo v sebi poleg estetskega in zgodovinskega učinka tudi zgodbo, ki jih definira in postavlja v določen kontekst. Kadar imamo opraviti s predmeti, ki ne predstavljajo le same sebe, pač pa tudi način življenja, s katerim so povezani,³ je težko pokazati na vso širino predmeta. Takšen predmet potrebuje dopolnitev v obliki besedila, fotografije, zvočnega in AV gradiva. To je še posebej pomembno, saj zaradi svoje večdimenzionalnosti lahko vpliva na različna človeška čutila ter tako predstavlja razstavljen predmet v vsem njegovem bistvu.

Ljubenske potice – cvetnonedeljske butarice z Ljubnega so že na prvi pogled kulturno estetska posebnost, pri čemer je pomembno, da v svojem jedru nosijo sporočilo, ki je vezano na lokalno identiteto, izročilo in način življenja. Če sem želel na razstavi opozoriti na te elemente, smo morali razstavi dodati informacijo za obiskovalce. Glede na pretekle izkušnje in uspešnost pristopa je bila vključitev AV gradiva najustreznejša rešitev.

Ker MNZC sledi sodobnim muzeološkim usmeritvam, ko gre za AV gradivo, ga uporabljamo v različnih segmentih muzejskega del(ovan)ja. Različne pristope obravnave AV gradiva bom razdelil na tri glavne segmente (po Roženbergar Šega 2007):

1. AV kot metoda raziskovanja in dokumentacije materialne in nematerialne kulturne dediščine,
2. AV kot medij, komunikacija,
3. AV kot izobraževanje in popularizacija.

Sam sem k tem dodal še četrty segment, ki je povsem nov v slovenski muzeologiji in smo ga kot prvi uveljavili v MNZC. Čeprav je tudi del izobraževanja, je njegova funkcija enaka vlogi muzejskega informatorja oz. vodiča, zato mora delovati na razstavi in sam zase nima posebnega pomena; tj.

4. AV kot andragoško- pedagoški pripomoček.

AV kot metoda raziskovanja in dokumentacije materialne in nematerialne/žive kulturne dediščine

Obravnavana razstava je že na samem začetku predvidela holističen pristop tudi pri samem načinu komunikacije z obiskovalci.

³ Takšen primer so še posebej etnografske razstave.

Intervju z informatorjem.

Foto: Izsek iz filma ob razstavi *Ljubenske potice - cvetnonedeljske butarce z Ljubnega. Med tradicijo in načinom življenja*, 2009 (arhiv MNZC).

Zato smo se že ob prvi seznanitvi z gradivom odločili, da bo ena od raziskovalnih metod tudi AV snemanje. Izbrana metoda naslika in hkrati dokumentira določen raziskovalni fenomen ter dopušča nadaljnje raziskave kadar koli in komur koli, brez navzočnosti na terenu. Metoda s snemanjem in uporabo AV tehnike je vse kompetentnejši nosilec znanja, ki ga uporablja vedno več raziskovalcev iz različnih strokovnih in znanstvenih disciplin.

Analično sintetični postopek pri izdelavi znanstvenega filma je zelo podoben isti intelektualni operaciji pri pisanju članka ali razprave. Izdelava dokumentarnega filma vključuje tri stopnje. Načrt, snemanje in montažo. To odgovarja trem stopnjam običajnega raziskovalnega projekta: predlogu, terenskemu/kabinetnemu delu in pisanju razprave. (Križnar 1996: 95)

Pomen AV dokumentiranja kot sestavine raziskave je večplasten, tako iz vidika muzejskih predmetov oziroma celotne materialne dediščine kot tudi iz vidika oseb in njihovih življenjskih zgodb, oziroma celotne nematerialne kulturne dediščine. (Roženberger Šega 2007)

Uporaba AV tehnik pri raziskavi je zato ena izmed zelo dobrodošliih metod. Na takšen način dokumentiramo muzejski predmet v okolju, kjer biva, tj. in situ. Ob snemanju samega postopka izdelave butare vključimo v razstavo tudi ljudsko znanje in način izdelave, ob tem pa vse druge folkloristične značilnosti, ki so povezane z življenjskim in prazničnim krogom. Snemanje intervjuja z izdelovalcem ljubenskih butar je osrednjega pomena za nadaljnje raziskave in preučevanje elementov, ki so prikazani v AV zapisu. Seveda pa je treba ob tem upoštevati, da takšen dokument ne prikazuje natančne stvarnosti, saj kamera vpliva na vedenje snemanega.

AV kot medij, komunikacija

Posneto AV gradivo s terena je lahko tudi izvrsten element sami razstavi: jo dopolnjuje in obiskovalce dodatno informira. V ta namen smo na osnovi AV zapisov s terena na Ljubnem zmontirali film *Ljubenske potice – cvetnonedeljske butarce z Ljubnega. Med tradicijo in načinom življenja* (2010). Film je muzejska perspektiva etnološkega orisa ljubenskega izdeloval-

Snemanje na terenu.

Foto: Aleš Šega, *Ljubno ob Savinji*, 2009 (arhiv MNZC).

ca figuralnih butaric. Z metodo polstrukturiranega intervjuja in snemanjem izdelave butare od zamisli do končnega izdelka film predstavlja različne poglede na to ljubensko posebnost. Skupaj z razstavljenimi butaricami ponuja obiskovalcem kompleksnost predstavljene tematike.

Vse, kar obiskovalec doživi, izve in spozna v filmu, poveže z razstavljenimi predmeti. Relacija med filmskim vizualnim in predmetnim vizualnim nastane takoj ali pa postopoma med obhodom celotne razstave. (Skr 2004: 41)

Film s kompleksno predstavitevjo predstavlja nesnovno/živo kulturno dediščino in hkrati dodatno vrednoti snovno, kakor je predstavljena na razstavi. Obiskovalec lahko na ta način lažje dojame razstavljeni muzealijo v funkciji. Ob tem pa velja poudariti, da lahko AV izdelek za svojo komunikacijo uporabljamo v različnih medijih, ki lahko delujejo na različnih ravneh, in s tem dosežemo širok krog ljudi, ki niso omejeni zgolj na lokalno okolje. Svetovna spletišča so danes usmerjena predvsem globalno.

AV kot izobraževanje in popularizacija

V MNZC že nekaj časa uporabljamo AV zapise za popularizacijo muzeja. V ta namen so bili posneti trije promocijski filmi ob razstavah *Živeti v Celju*, *Šola muzeologije Celje* in *Otroški muzej Hermanov brlog*. Vsi predstavljajo MNZC kot kulturno in izobraževalno ustanovo, a hkrati tudi kot poučno-zabavno in aktivno možnost preživljanja prostega časa za vse, ki zaidejo v muzej. S ponudbo DVD filmskih kopij v muzejski trgovini smo obogatili in popestrili muzejsko ponudbo, filme smo nekajkrat predvajali tudi na samostojnih večerih dokumentarnega filma, občasno pa potekajo tudi projekcije v nekaterih celjskih šolah. Na tak način širimo znanje o naši kulturni dediščini in hkrati populariziramo razstavljeni vsebine in muzej. Film so tako pomembno sredstvo komunikacije med muzejem in okolico. Popularizacija v sodobnih medijih je nujna, še posebno takrat, ko komuniciramo z mladimi. V ta namen je muzejsko AV gradivo mogoče videti tudi na muzejskem spletnem portalu Facebook. Na takšen način posredovan muzejski AV medij postane del množične kulture, ki ga ljudje prek spletnih aplikacij najlažje opazijo in sprejmejo kot del sebe.

Film *Ljubenske potice...* je bil, poleg razstave, prikazan tudi na Poletni šoli muzeologije v Piranu na filmskem večeru 29. maja 2009. Obenem pa je pripravljen, da lahko kadar koli postane sestavina izobraževanja o slovenskem cvetnonedeljskem obredju.

AV kot andragoško-pedagoški pripomoček

Zadnji segment uporabe AV gradiva v MNZC lahko uvrstimo tudi k izobraževanju in popularizaciji, vendar ima širši namen. Muzej je od leta 2007 vključen v evropski projekt *Museum sign language guide* (Muzejski vodnik v znakovnem jeziku). Projekt je namenjen razvoju elektronskega video vodnika za gluhe in naglušne osebe. Vodnik, ki temelji na tehnologiji PDA (Personal Digital Assistant), omogoča gluhim in naglušnim ogled razstave v njim razumljivem znakovnem jeziku. Video tehnologija torej omogoča, da je muzej odprt in dostopen ter predvsem nediskriminatoren do vseh ljudi, ne glede na njihov status.

Namesto sklepa

Sodobni tokovi v tehnologiji in informacijskih sistemih narekujejo pospešeno hitrost tudi muzeologiji. Generacija, ki danes obiskuje muzeje, želi vedno več in s tem sili muzealce v drugačno razmišljanje in predvsem v drugačno podajanje vsebin. Množični mediji, ki sooblikujejo sodobno družbo in ji dajejo smernice, posredovanje vsebin vse bolj opirajo na interaktivnost. Ljudje si želijo »resničnosti« in doživetja, v sodobnih časih navideznih resničnosti morda še toliko bolj. Tudi v muzejih. V MNZC z Nedeljskimi mozaiki, ko zaživi muzejska ulica obrtnikov in obiskovalce ponese v prvo polovico 20. stoletja, že podajamo »resničnost« in doživetje. Z AV gradivom uspešno dopolnjujemo razstave in obiskovalcem omogočamo, da se lažje vživijo v samo postavitev. Ob vsem znanju, ki ga imamo, se zavedamo, da prav zvočno in vizualno ponujata nešteto možnosti, kako še bolj popestriti stalno razstavo in iz nje ustvariti pravo muzejsko doživetje.

Menim, da je v tem segmentu priložnost prav za mlade muzealce. Generacija, ki je odraščala v 90. letih prejšnjega stoletja, je namreč generacija sodobnih tehnologij, predvsem svetovnega spleta in njegovih aplikacij. To pa so mediji, ki hote ali nehot

vplivajo tudi na razstavno politiko vseh sodobnih muzejev. S poznavanjem novih vsebin in ob podpori, podkrepjeni z nasveti starejših in izkušenejših kolegov, lahko mlajši muzealci veliko pripomorejo k drugačnemu podajanju muzejskih vsebin. Svet se spreminja hitreje, kakor se spreminjajo (slovenski) muzeji in slovenska muzejska misel na sploh. Splet in spletna družabna omrežja so postali glavni nosilci informacij in oblikovalci kolektivnega mnenja. Muzeji so v tem segmentu izgubili vlogo posrednika med zgodovino in sodobnostjo. Okolje in še posebej mladi jih vse bolj vidijo kot okostenele zavode zgodovinskega spomina. Prav zato bi morali (slovenski) muzeji aktivneje sodelovati z okoljem, ne le kot preučevalci zgodovine in raziskovalci sodobnosti, pač pa tudi kot sooblikovalci prihodnosti.

Literatura

- BOGATAJ, Janez idr.: *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2005, 5–7.
- HUDALES, Jože: *Slovenski muzeji in etnologija: Od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008.
- KRIŽNAR, Naško: *Vizualne raziskave v etnologiji*. Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni center SAZU, 1996.
- LEROI-GOURHAN, André: *Gib in beseda*. Ljubljana: ŠKUC; Filozofska fakulteta, 1988, 236–240.
- ROŽENBERGAR ŠEGA, Tanja: Kustos etnolog - kronist mesta. *Etnolog* 9/2, 1999, 119–125.
- SKRT, Darja: *Gibljive slike z razstave: Film-video-razstava-muzej*. Nova Gorica: Goriški muzej Nova Gorica, 2004.
- VAN MENSCH, Peter: Muzeologija i muzejski predmet kao nosioci podataka. *Informatica Museologica* 18/1,2, 1986, 40.

Vira

- Ljubenske potice - cvetnonedeljske butarce z Ljubnega: Med tradicijo in načinom življenja. Muzej novejšje zgodovine Celje, 2010. Snemalec: Aleš Šega; strokovni sodelavec in avtor: Sebastjan Weber; montaža: Jaka Kovačič. Mini DVD, 12 min.
- ROŽENBERGAR ŠEGA, Tanja: Avdiovizualni medij kot razstava. V: Third International Conference of Museology and the AVICOM Annual Conference on Audiovisuals as cultural heritage and their use in museums Conference, 5. –8. 6. 2006, Mytilene, Lesbos, Grčija (predstavitveni pano na konferenci).

Different Uses of Audiovisual Material in Museums

Apart from the fact that audiovisual material is a result of documentation techniques it has also been a permanent feature of museum exhibits for quite some time. In the recent period of its more intensive use, however, it reveals yet other dimensions that can further enrich, present, and popularize museum work. The Celje Museum of Recent History has been intensively exploring this material for over twenty years. The development of museum doctrines and constant use of audiovisual material have resulted in different ways to use it. The author, who is the curator in charge of the audiovisual collection at the Museum, is constantly engaged in different ways in which this material can be put to use, in its registration and digitization, and in exploring the concept of museological film. Using the so-called *Ljubenske potice*, Palm Sunday Easter bundles from Ljubno ob Savinji, as an example, the article presents different aspects of the use of audiovisual materials.